



Dr Vesna Rakić-Vodineć, direktorka Instituta za uporedno pravo u Beogradu

Protiv diskriminacije

Ana Knežević, Saša Gajin

INTERVJU

Komitet Ujedinjenih nacija za ljudska prava je nakon rasprave o stanju ljudskih prava u Srbiji i Crnoj Gori, 28. jula usvojio zaključke u kojima se od naše zemlje eksplicitno traži usvajanje sveobuhvatnog zakonodavstva protiv diskriminacije. Cilj novih zakona, kako se navodi u zaključcima, bila bi borba protiv etničke i drugih oblika diskriminacije u svim sferama društvenog života, kao i obezbeđivanje efikasnih mehanizama pravne zaštite za žrtve diskriminacije. O tome zašto se danas u tolikoj meri insistira na zabrani diskriminacije, šta znači pravni princip jednakosti ljudi, kao i o tome koje su grupe u zemlji najviše izložene diskriminatorskom postupanju, razgovaramo sa profesorom Vesnom Rakić-Vodineć, direktorkom Instituta za uporedno pravo u Beogradu i rukovodiocem radne grupe za izradu modela zakona protiv diskriminacije.

- Stavljanje van zakona čitavih grupa lica koja dele istu boju kože, nacionalnost ili veroispovest trebalo bi da je već stvar daleke prošlosti. Princip jednakosti ljudi danas je uzdignut na nivo moralnog imperativa civilizovanog sveta.

Kampanja nevladinih organizacija

Smisao ovog dodatka nije da popiše sve ili bar najdrastičnije slučajeve diskriminacije u zemlji. Namera je da se putem navođenja nekih od dobro poznatih primera učini vidljivim sam problem - obespravljivanje ljudi koji dele određena lična svojstva. Tako je ovaj dodatak sastavni deo nedavno pokrenute kampanje za usvajanje antidiskriminacionih zakona koju vodi Centar za unapređivanje pravnih studija iz Beograda, u saradnji sa Beogradskim centrom za ljudska prava i uz podršku kancelarije Saveta Evrope u Beogradu, Visokog komesarijata Ujedinjenih nacija za ljudska prava u Beogradu, Švedskog helsinškog komiteta za ljudska prava i Fonda za otvoreno društvo u Beogradu.

Diskriminacija ljudi samo zbog toga što oni imaju određena lična svojstva - ubijanje i proterivanje pripadnika određene nacionalnosti, paljenje verskih objekata, silovanje žena sa invaliditetom koje nisu u stanju da se brane, nasilje nad homoseksualcima, uskraćivanje lekarske pomoći licima sa HIV virusom, da pomenem samo neke primere iz naše



svakodnevice, ne može da se opravda ni pravnim ni moralnim razlozima.

■ Kada već pominjete svakodnevicu, koje biste oblasti društvenog života nazvali posebno osetljivim sa stanovišta diskriminacije?

- Nasleđe iz prošlosti opterećeno je teškim zločinima izvršenim nad Muslimanima,

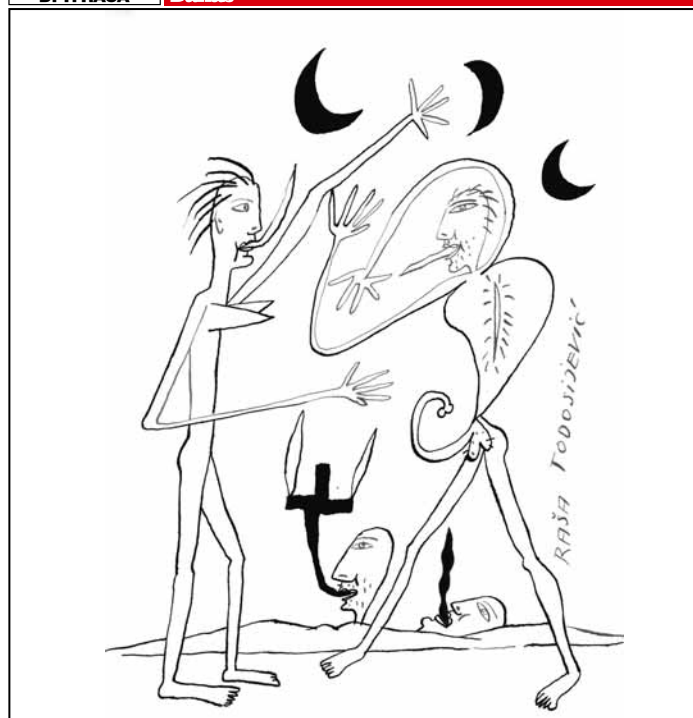
Ugledanjem na standarde EU i Saveta Evrope do zakonodavstva dostojnog čoveka: dr Vesna Rakić-Vodineć

va žena sa invaliditetom nagošavaju da će diskriminacija invalida postati tema o kojoj će se mnogo govoriti. Naravno, ne može se zaboraviti ni sramno batinanje učesnika "Parade ponosa" u leto 2001, baš kao ni nezavidan položaj lica sa HIV-AIDS.

■ Da li postoji pravni lek za diskriminaciju?

- Diskriminacija u Srbiji predstavlja endemsku i sistemsku pojavu protiv koje se valja dugo boriti. Prvi ozbiljan korak države ka suzbijanju diskriminacije u društvu svakako bi predstavljali antidiskriminacioni zakoni. Iskustva iz uporednog prava, kao i najviši standardi Evropske unije i Saveta Evrope predstavljaju pouzdanu osnovu za definisanje preciznih i veoma efikasnih pravnih mehanizama zaštite od diskriminacije. Međutim, u ovom trenutku u Srbiji i Crnoj Gori nema ni opšteg ni posebnih zakona o zabrani diskriminacije.

D. T. RAŠA **Danas**



Albancima i drugim etničkim zajednicama, kao i zločinima prema političkim protivnicima. Nažalost, početak XXI veka u zemlji protekao je i u znaku paljenja džamija u Nišu i Beogradu. Osim toga, dok se značajna pažnja javnosti već godinama sa pravom usmerava ka ravnopravnosti polova, informacije o najtežim slučajevima povrede pra-

Leila Ruždić, predsednica Odbora za ravnopravnost polova Skupštine Srbije

Uspeh ženske mreže

Ana Vodinelić

RODNA RAVNOPRAVNOST

Pre oko mesec dana, 13. avgusta, Skupština Vojvodine usvojila je prvi pozitivnopravni tekst o zabrani diskriminacije u našoj zemlji: Deklaraciju o ravnopravnosti polova. Ovom dokumentu, pripremljenom od strane tima pravnika predvođenog profesorom Marijanom Pajvančić

naka DOS. Same smo se međusobno povezivale i sve što smo radile u ime ravnopravnosti polova, provlačile smo kroz neformalnu organizaciju pod imenom Ženska politička mreža. Jedan od prvih naših zahteva bio je ulazak žena u parlament, odnosno veće učesće žena u javnom i političkom životu, jer smo smatrale da je diskriminacija žena tu i najočiglednija. Statistika pokazuje da je pre 2000. u parlamentu bilo tri do četiri odsto žena, posle 5. oktobra 2000. godine bilo ih je

šljenja. Zadatak Saveta je, pored ostalog, da prati i analizira odredbe zakona i ratifikovanih međunarodnih dokumenata protiv polne diskriminacije i predlaže mere za njihovo dosledno sprovođenje.

Naravno, naša želja sve vreme bila je da se neko takvo telo formira i u republičkoj skupštini. Zato sam još krajem 2001. godine podnela zahtev za formiranje odbora za ravnopravnost polova. Ali, tek je krajem prošlog mandata osnivanje ovog odbora uspeo da

tive za donošenje zakona o ravnopravnosti polova i lično sam bila vrlo zadovoljna kada smo na poslednjem sastanku Odbora, doneli odluku da se počne sa izradom takvog zakona. Protiv zakona o ravnopravnosti polova glasali su u Odboru poslanici Srpske radikalne stranke i Demokratske stranke Srbije, jer oni smatraju da ne postoji diskriminacija polova. Posle svega što je dosad rečeno na tu temu i mnogo očiglednih primera polne diskriminacije, bila sam iznenadena da su glasali protiv, jer očigledno ne prepoznaju veličinu ovog problema.

■ U javnosti je kao veliki uspeh borbe protiv diskriminacije žena doživljen niz izmena Krivičnog zakona u prošlom sazivu Skupštine Srbije. Kako vi gledate na to?

- Za vreme prošlog mandata DOS, a u vreme najveće aktivnosti Ženske političke mreže, na planu ravnopravnosti polova najviše je urađeno time što je u Krivični zakon uneto novo krivično delo – nasilje u porodici. Ono je kao rešenje za dopunu Zakona bilo koncipirano od strane Viktimološkog društva Srbije, ali je Ženska politička mreža bila ta koja ga je stavila u proceduru za izglasavanje. Zatim je u tu grupu novih krivičnih dela ušlo i krivično delo seksualnog uznemiravanja, kao i krivično delo silovanja u braku.

■ Da li ste u borbi za ravnopravnost polova do sada ostvarili saradnju sa nekim od međunarodnih organizacija?

- Mi smo kao Ženska politička mreža uz pomoć OEBS-a organizovale osnivanje kancelarija za ravnopravnost polova po lokalnoj samoupravi kojih već ima 30. Te kancelarije se otvaraju brzinom koju dikтира volja lokalne vlasti i to izaziva veliki problem, a pored toga te kancelarije nisu finansijski nezavisne. Zakon o ravnopravnosti polova bi predviđeo stalnost osnivanja takvih kancelarija, pa one ne bi zavile od lokalne vlasti, a njihovo finansiranje bi bilo osigurano iz budžeta. Naš krajnji cilj je da ta tema postane deo poslova lokalne samouprave u kojima bi postojalo telo, kancelarija ili savet za ravnopravnost polova. Naravno, ova tema je u domenu interesovanja i Internacionalnog demokratskog instituta (NDI), pa je i njihova pomoć Ženskoj političkoj mreži bila dragocena. Na kraju ne bismo smeli da izostavimo ni domaće NVO koje se bave ovom problematikom, među kojima bih izdvojila saradnju sa Glasom razlike - Grupa za promociju ženskih političkih prava, čiji nam stručni tim pravnika pomaže kod prepoznavanja oblika diskriminacije u zakonima.

Aleksandar Roknić

POLITIČKA NERAVNOPRAVNOST

Politička i fizička likvidacija političkih protivnika nije plod samo Miloševićevog vremena. U periodu posle Drugog svetskog rata, Komunistička partija Jugoslavije, a zatim i njen naslednik Savez komunista, bili su glavni nosioci najgrublje diskriminacije političkih neistomišljenika. Na sceni je u to vreme bila revolucionarna "pravda".

Ubrzo posle oslobođenja Jugoslavije 1945. godine, formirana su odeljenja zaštite naroda (OZN-a), vojno-politička policija, preteča Državne bezbednosti i današnje BIA. Oni koji su saradivali sa neprijateljem (Nemci, četnici, ustaše, krupna buržoazija), oduzimana je imovina, zemljište, kuće. Ukida se privatno vlasništvo nad krupnim i srednjim preduzećima, a avgusta 1945. godine Narodna skupština donosi Zakon o agrarnoj reformi. Bez naknade su konfiskovani zemljišni veleposedi veći od 30 hektara, kao i crkvena imanja veća od 10 hektara, a zemlja je podeljena seljacima. O tome da sve ovo nije bilo slučajno govori i činjenica da je još 1944. AVNOJ (Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije) doneo odluku o prelasku neprijateljske imovine u državno vlasništvo, o državnoj upravi nad imovinom nepriusnih osoba i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile. Oduzeta imovina nije do sada vraćena.

NARODNI NEPRIJATELJI

Neposredno nakon oslobođenja Beograda 20. oktobra 1944. godine, bez sudjenja su u Beogradu streljani mnogobrojni predstavnici inteligencije - pesnik Svetislav Stefanović, prozni pisac Grigorije Božović, Miloš Trivunac i drugi, a njihova jedina krivica je bila to što su rat preživeli u okupiranom Beogradu i što su se bavili svojom profesijom, ali i to što nisu pisali po volji nove vlasti. Svi oni čiji bi roditelji bili proglašeni za narodne neprijatelje, gubili su građanska prava, a imovina njihovih roditelja je oduzimana. Takvih slučajeva bilo je na stotine.

Klasičan primer za obračun sa političkim neistomišljenicima jeste ono što se dešavalo u komunističkom logoru Goli otok, osnovanom posle rezolucije Informbiroa 1948. godine i definitivnog razlaza Josipa Broza Tita i Staljina, odnosno jugoslovenskih i sovjetskih komunista. Na Golom otoku završile



Odbor je preporučio Skupštini donošenje zakona protiv diskriminacije polova: Leila Ruždić

sa novosadskog Pravnog fakulteta, pridružena je i Odluka o osnivanju Pokrajinskog Zavoda za ravnopravnost polova. Sadržaj usvojene Deklaracije čine opšta pravila o zabrani diskriminacije, kao i posebna pravila o pojedinim oblicima zabranjene diskriminacije na osnovu polne pripadnosti. Čini se da je ovim započet proces usvajanja antidiskriminacionih propisa u domaćem zakonodavstvu, posao koji će biti okončan tek kada republička skupština usvoji tekstove antidiskriminacionih zakona i time zemlju u značajnoj meri približi najvišim evropskim pravnim standardima. Međutim, put do ovako zamišljenog cilja nije nimalo lak niti brz. Do Deklaracije o ravnopravnosti polova oni koji javno zagovaraju rodnu ravnopravnost došli su posle višegodišnje mukotrpne političke borbe. O tome kako je ta borba tekla i o tome šta je još urađeno u cilju afirmacije principa rodne ravnopravnosti, govori Leila Ruždić, predsednica Odbora za ravnopravnost polova u Narodnoj skupštini Republike Srbije.

- Početkom 2000. osnovale smo Žensku političku mrežu koju su tada činile žene iz str-

14,5 odsto, a sada ih je ponovo manje. Međutim, i pored toga što je broj poslanica sada manji, učinak žena u politici i čitavoj javnosti je veći. Od 2000. godine do danas, prošao je pripremni period našeg rada u kome smo se trudile da obezbedimo 30 odsto mesta za žene u parlamentu. Tako smo u prošlom sazivu republičke skupštine uspele da u Zakon o lokalnoj samoupravi ubacimo odredbu koja garantuje učesće od 30 odsto dotad manje zastupljenog pola na listama za izbor opštinskih skupština.

■ Koji je bio vaš sledeći korak?

- Sledeći korak je bio da se pri Vladi Srbije formira stručno, savetodavno telo koje bi se takođe bavilo unapređenjem politike ravnopravnosti polova, zato što je vrlo važno da u predlozima zakonskih tekstova koji se upućuju Skupštini na usvajanje nema diskriminacije polova. Uspele smo pre dve godine da se pri Vladi Srbije obrazuje Savet za ravnopravnost polova, ali je on tek pre mesec dana počeo da radi. Tu se vidi da ideja o diskriminaciji polova vrlo teško prolazi i za to je potrebno mnogo lobiranja, zagovaranja, obja-

ude u poslovnik Skupštine. Međutim, pošto su neposredno potom bili raspisani izbori, taj odbor nije konstituisan u prošlom skupštinskom sazivu, ali je doneta odluka o njegovom formiranju. Čim je konstituisan novi saziv Skupštine u kome sam ja ponovo bila poslanica, formiran je Odbor za ravnopravnost polova, a ja sam izabrana za njegovu prvu predsednicu.

■ Čime se bavi Odbor?

- Odbor se u pravom smislu reči bavi ravnopravnošću polova. Na primer, pred Odbor je stigao problem sa odredbama Zakona o finansijskoj podršci porodici sa decom u kome se nalaze rešenja koja diskriminišu muškarce. Mi smo reagovali i sada smo u izradi predloga za izmenu tih diskriminatorskih odredbi. Odbor je organizovao i edukaciju za svoje članove o tome šta znači neravnopravnost, odnosno zašto upošle razgovaramo o ravnopravnosti polova i to u uslovima kada je čak i mnogo članova samog Odbora smatralo da ne postoji diskriminacija na osnovu pola.

Među prvim zadacima Odbora bilo je pokretanje inicija-

Geneza političke diskriminacije u Srbiji

Neprekinuta represija

su hiljade ljudi – muškaraca i žena, koji se nisu na vreme odrekli sovjetskog komunizma i "druga" Staljina. Dolazak mnogih na Goli otok plod je "komšijske" osvete, ali prevashodno drugacijeg mišljenja iznetog na nekom javnom mestu ili u privatnom razgovoru. Interesantno je da do danas nije izvršena rehabilitacija ni ovih žrtava političkog terora.

Jedna od ključnih poluga progona političkih neistomišljenika bilo je pravosuđe. Glavni ulogu na sudenijima imao je tužilac.

Javni tužilac je danas svestran, svestran. On je političar i privrednik, književnik i umetnik i lekar i veterinar. On sve zna, on razume sve, sve može i hoće. On je u mestima velikim i malim, a naročito malim, strah i trepet – rekao je 1946. godine visoki partijski funkcioner Dragoljub Jovanović na prvom redovnom zasedanju Saveznog veća i Veća naroda i do dao da javni tužilac „inkarnira diktaturu jedne partije“ jer je, bez izuzetka, član Komunističke partije.

Poseban primer političke diskriminacije bili su progoni umetnika i intelektualaca. „Rečnik savremenog srpskohrvatskog književnog jezika“ autora Miloša Moskovičevića sudski je zabranjen u martu 1966. godine, posle objavljivanja teksta o rečniku tadašnjeg direktora Politike Mirka Tepavca u tom listu. Sporne odrednice u rečniku zbog koje je zabranjen bile su "četnik" i "Informbiro".

U periodu posle studentskih protesta 1968. usledio je čitav niz procesa protiv profesora i asistenata Beogradskog univerziteta – uglavnom sa Filozofskog i Pravnog fakulteta. Profesor Pravnog fakulteta u Beogradu Mihailo Đurić je 1971. godine osuđen na kaznu zatvora zbog osporavanja predloženih promena Ustava. Kolege koje su protiv toga protestovale ubrzo su udaljene sa fakulteta – profesor Andrija Gams, docent Aleksandar Stojanović i asistenti Vojislav Košunica i Kostica Čavoški. Diplomski rad studenta Lazara Stojanovića, film "Plastični Isus" zabranjen je 1972. godine zbog neprijateljske propagande. Okružni sud je autora osudio na godinu i po dana zatvora, ali je posle žalbe tužioca Vrhovni sud Srbije kaznu povećao na tri godine, koje je Stojanović odležao u Zabeli. Ivan Ivanović, autor romana „Crveni kralj“, osuđen je na dve godine zatvora zato što jedan od junaka u romanu državu Jugoslaviju naziva „Juga“.

Prva mesta osvojenja na sportskim takmičenjima i postignuti rezultati poništavaju se ako su u pitanju članovi porodice „narodnih neprijatelja“, kao

što se dogodilo Kosti Milovanoviću, unuku Koste Milovanovića Pećanca. Zabranjeni su filmovi "Zaseda" - Živojina Pavlovića, "WR – Misterije organizama" - Dušana Makavejeva, izvođenje predstava Aleksandra Popovića "Druga vrata levo" i "Kape dole", predstava po delu Dragoslava Mihajlovića "Kad su cvetale tikve", ali i izložba Miće Popovića. Sa Univerziteta su 1972. godine izbačeni profesori i asistenti Filozofskog i Pravnog fakulteta: Mihajlo Marković, Ljubomir Tadić, Zorka Golubović, Miladin Živočić, Svetozar Stojanović, Dragoljub Mićunović i Trivo Indić i Nebojša Popov. Vladimir Mijanović, student sociologije na Filozofskom fakultetu, bivši studentski lider iz 1968. godine, osuđen je septembra 1970. godine na godinu dana strogog zatvora zbog "neprijateljske propagande", da bi ga i Vojni sud u Sarajevu osudio 1973. godine, zbog "verbalnog delikta", na godinu dana zatvora. Studenti Filozofskog i Saobraćajnog fakulteta bili su glavni akteri u sudenju "trockistima" - Milana Nikolića, Jelku Kljajić i Pavluška Imsirovića optužnica je teretila za "organizovanu neprijateljsku delatnost u cilju nasilnog svrgavanja vlasti". Okružni sud u Beogradu 1972. godine osudio je Nikolića i Imsirovića na po dve godine, a Kljajićevu na godinu i po dana zatvora. Njihov jedini greh bila je kritika vladajućeg režima.

VERBALNI DELIKT

Omiljeni instrument za "eliminaciju" protivnika i slobodnomislećih ljudi bio je verbalni delikt. Najčešće pominjan u optužnicama i presudama vezanim za "delikt mišljenja" je član 133. Krivičnog zakona, kojim su kažnjavana dela "neprijateljske propagande" i "zlomamerno i neistinito prikazivanje društveno-političkih prilika u zemlji". Predviđena kazna bila je do 10 godina zatvora. Najviše optuženih za verbalni delikt bilo je 1980. godine, oko 500 osoba.

U periodu posle Brozove smrti, pesnik Gojko Đogo napisao je knjigu pesama „Vunena vremena“, koja je zbog „vređanja najviših vrednosti i simbola naše revolucije“ i aluzije na Broza bila povučena iz štampe i uništena maja 1981. godine. Đogo je osuđen za delikt mišljenja, poznatiji kao verbalni delikt, ali je posle dva meseca zatvora i mnogobrojnih javnih protesta pušten na slobodu.

Poslednja presuda za verbalni delikt izrečena je 1985. godine u čuvenom procesu protiv "šestorice". Presudu je izrekao sadašnji ministar pravde Zoran Stojković, tada sudija Okružnog suda. Vladimir Mijanović,

Miodrag Milić, Dragomir Olujić, Goran Jovanović, Pavluško Imsirović i Milan Nikolić, osuđeni su u proleće 1984. godine "zato što su u vremenu od 1977. do aprila 1984. godine u Beogradu, povezujući se međusobno, a polazeći sa kontrarevolucionarnih pozicija... radi li na stvaranju, organizovanju, omasovljenju i učvršćivanju grupe lica radi delovanja na podrivanju i protivustavnoj promeni društveno-političkog sistema i svrgavanju postojeće vlasti i u tom cilju organizovali i održali više sastanaka u svojim i drugim stanovima, na kojima su učestvovala i druga lica, po njihovom pozivu, čitali pred većim brojem lica tekstove, koje su i međusobno delili, ili usmeno govorili, napadajući tekovine naše Narodnooslobodilačke borbe i socijalističke izgradnje i ličnost i delo predsednika SFRJ Josipa Broza Tita". U izmenjenoj optužnici za "neprijateljsku propagandu", Okružni sud je sudio Miliću, Olujiću i Nikoliću i 4. februara 1985. godine Milić je osuđen na dve godine zatvora, Olujić na godinu dana i Nikolić na godinu i po dana zatvora. Posle žalbe Vrhovnom sudu Srbije, Miliću je kazna smanjena na godinu i po dana, Nikoliću na osam meseci zatvora, a Olujić je oslobođen optužbe.

Period posle dolaska Slobodana Miloševića na vlast u Srbiji karakterisala je pojačana policijska represija. Uvedeno je višestranjače, ali je Milošević zahvaljujući već dobro razrađenom partijskom aparatu i presudnom uticaju u svim strukturama vlasti – vojska, policija, pravosuđe, uveo autoritarizam, grubo zloupotrebljavajući institucije. Upečatljiv primer likvidacije političkih neistomišljenika u Miloševićevom periodu bila su dva atentata na Vuka Draškovića, predsednika SPO. Na Ibarskoj magistrali 3. oktobra 1999. godine poginula su četvorica funkcionera ove stranke, dok je prilikom atentata u Budvi 16. juna 2000. godine Drašković ranjen. Sudski procesi optuženima za ove događaje su u toku. Na pravoslavni Uskrs 1999. godine, u jeku NATO bombardovanja Jugoslavije, ubijen je novinar i vlasnik Dnevnog telegrafa Slavko Čuruvija. Prethodno mu je izrečena "presuda" u Politici ekspres, u tekstu autora Miroslava Markovića, pod naslovom „Čuruvija dočekao bombe“.

Slučaj Ivana Stambolića, nekadašnjeg predsednika Predsedništva Srbije, posebno je interesantan. Nakon što je na jednom od sastanaka Koalicije DOS pominjan kao protivkandidat Slobodanu Miloševiću na saveznim predsedničkim izborima, Stambolić je 25. avgusta 2000. godine oteš na Košutnja-

ku, a zatim ubijen i zakopan na Fruškoj Gori. Za njegovo ubistvo optuženi su pripadnici JSO, ali i Milošević, general Nebojša Pavković, tadašnji načelnik Generalštaba VJ i Radomir Marković, tadašnji načelnik RDB Srbije.

NOVI POLITIČKI TEROR

Demonstranti protiv Miloševićevog režima brutalno su i konstantno tučeni, počevši od velikih demonstracija 9. marta 1991. Tokom devedesetih godina prošlog veka, u protestima su poginula dvojica demonstranata i jedan policajac. Do sada za to niko nije pravno odgovarao. Grupa uglednih profesora Pravnog fakulteta otpuštena je ili suspendovana i novčano kažnjena 1998. godine. Otpušteni su bili profesori Vojin Dimitrijević, Vladimir Vodinić, Dragor Hiber, Dragoljub Popović, Mirjana Stefanovski, Vesna Rakić-Vodinić i Milica Delević-Đilas, kao i asistenti Vladimir Đerić i Goran Svilanović. Grupa sudija, među kojima su bili Leosava Karamarković, Zoran Ivošević, Ivan Bajazit i drugi, razrešena je 2000. godine, posle podrške koju su dali svom već razrešenom kolegi Miroslavu Todoroviću.

Nezavisni mediji surovo su kažnjavani po famoznom Šešeljevom zakonu o javnom informisanju čiji je cilj bio efikasno sprečavanje javnog govora političkih protivnika režima. List Danas je od marta 1999. godine do avgusta 2000. godine bio sedam puta novčano kažnjavan sa ukupno 5,6 miliona dinara, odnosno oko 200.000 nemačkih maraka. Kažnjeni su bili i Dnevni telegraf, Glas javnosti, Blic, Monitor, Svet, Nedeljne novine, Prava čoveka, Pančevac, Somborske novine, Kosova sot, nedeljnik Evropljanin, Gazeta šćiptare, Koha ditore, Kombi, Studio B, Čačanski glas, Kikindske novine, Novine Vranjske, Nezavisna svetlost, NIN, agencija Beta i drugi. Najviše prijava protiv medija podneli su Patriotski savez Beograda i Patriotski savez Jugoslavije.

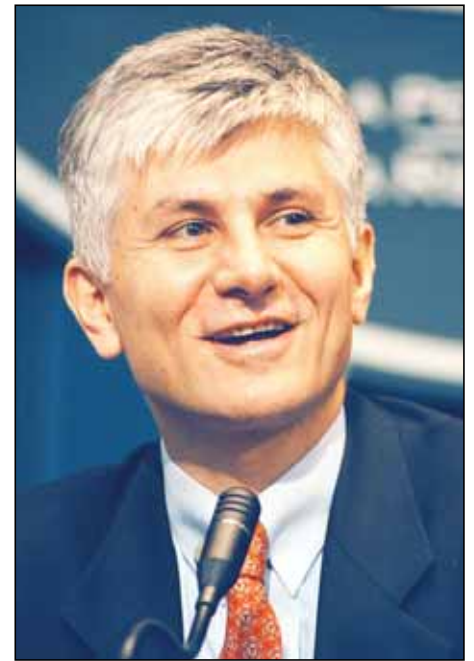
Ustaljena praksa u Srbiji je da svaki novi ministar otpusti sve one službenike koje je doveo njegov prethodnik, ali i sve one koji drugačije misle od "ekipe" koja je pobedila na izborima. Naravno, takva situacija nije samo u ministarstvima već i u opštinama, javnim preduzećima, sportskim klubovima, koji na taj način postaju "politički očišćene sredine". Posle demokratskih promena u Srbiji od 5. oktobra 2000. godine promenjeni su diplomatski predstavnici iz Srbije. Postavljeni su novi ambasadori, ali ne profesionalci, nego novinari, književnici, političari, profesio-

ri... Srbija na ambadorskim mestima u najvažnijim zemljama sveta ni danas nema profesionalne diplomate.

U novijoj političkoj praksi u Srbiji nije redak ni govor mržnje - politički oponenti se etiketiraju samo zato što imaju "drugačije" prezime! To se dogodilo Miroslavu Labusu, tadašnjem potpredsedniku Savezne vlade i kandidatu za predsednika Srbije. Početkom 2002. godine, predsednik Nove Srbije Velimir Ilić, izjavio je da Labus ne treba da bude predsednik Srbije jer nema srpsko prezime, ali je kritikovao i Radmilu Hrustanović, gradonačelnicu Beograda, jer je udata za Muslimana.

Najsvežiji primer diskriminacije učinjen od strane Skupštine Srbije vezuje se za usvajanje Zakona o pravima i pomoći haškim optuženima krajem marta ove godine. Već dve ne-

Omiljeni instrument za "eliminaciju" protivnika i slobodnomislećih ljudi bio je verbalni delikt. Najčešće pominjan u optužnicama i presudama vezanim za "delikt mišljenja" je član 133. Krivičnog zakona, kojim su kažnjavana dela "neprijateljske propagande" i "zlomamerno i neistinito prikazivanje društveno-političkih prilika u zemlji". Predviđena kazna bila je do 10 godina zatvora. Najviše optuženih za verbalni delikt bilo je 1980. godine, oko 500 osoba



Poslednja žrtva surovih političkih obračuna: Zoran Đinđić

delje kasnije, Ustavni sud Srbije privremeno je obustavio primenu tog akta do donošenja konačne odluke. Sudija izvestilac Verona Adam Bokroš u obrazloženju odluke je navela da bi primenom zakona mogle nastupiti neotklonjive štetne posledice, posebno sa stanovišta ostvarivanja ustavnog načela da su građani jednaki u pravima i dužnostima i da imaju jednaku zaštitu pred državnim i drugim organima, bez obzira na lično svojstvo.

Praksa likvidacije političkih neistomišljenika nastavljena je u novom veku ubistvom premijera Srbije dr Zorana Đinđića 12. marta 2003. godine. Optuženi za zločin su nekadašnji pripadnici JSO. Sudenje je u toku.

Na pravoslavni Uskrs 1999. godine, u jeku NATO bombardovanja Jugoslavije, ubijen je novinar i vlasnik Dnevnog telegrafa Slavko Čuruvija. Prethodno mu je izrečena "presuda" u Politici ekspres, u tekstu autora Miroslava Markovića, pod naslovom „Čuruvija dočekao bombe“

Etnička i verska

POLOŽAJ MANJINA

U periodu Miloševićeve vladavine, pojedine manjine, posebno Bošnjaci, Hrvati i Albanci, su u dužem vremenskom periodu tretirane kao neprijateljske grupe. Oblici diskriminacije manjina zahvataju čitavu lepezu posebnih slučajeva, počevši od najdrastičnijih ataka na fizički integritet, kao što su masovno lišavanje slobode, mučenja i ubijanja ljudi zbog njihove nacionalne pripadnosti, preko

nu nakon 5. oktobra 2000, razgovaramo sa saradnicima Fonda za humanitarno pravo u Beogradu, Draganom Laloševićem, Marijanom Tomom i Jovanom Nicićem.

Dragan Lalošević: Nakon 5. oktobra 2000. vlasti su, generalno posmatrano, izrazile nameru da promene politiku prema manjinama. Država je pristupila Okvirnoj konvenciji o zaštiti prava manjina, a zatim je započela zakonodavnu reformu donošenjem Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina. Prihvaćena je nadležnost Komiteta UN pro-

pronadane na tri lokacije - u Batajnici, Petrovom Selu i blizu ušća reke Dervente u jezero Perućac. Postupkom identifikacije na sve tri lokacije utvrđeno je da se radi o telima kosovskih Albanaca nestalih sa područja Kosova u periodu od marta do juna 1999. Ukupan broj ekshumiranih je oko 836 tela, međutim njihov konačan broj će moći da se potvrdi tek nakon okončanja postupka identifikacije. Najveći broj tela, oko 700, pronađen je u Batajnici. Do sada su UNMIK-u predata ukupno 334 identifikovana posmrtna ostataka.

■ Dokle se stiglo sa utvrđivanjem krivične odgovornosti za kidnapovanje i ubistvo ovih ljudi?

Jovan Nicić: Koliko mi znamo istraga je u toku, ali do sada nije podignuta nijedna optužnica. Dakle, zvaničan postupak za utvrđivanje odgovornosti za počinjene zločine još nije počeo. Predmeti u ovim stvarima nalaze se u Tužilaštvu za ratne zločine u Beogradu.

Dragan Lalošević: Generalno se može zaključiti da su se državni organi u postupku utvrđivanja odgovornosti za kršenja prava manjina držali uglavnom pasivno. Javno tužilaštvo gotovo nikada nije samoinicijativno pokretalo postupke za utvrđivanje krivične odgovornosti u ovim slučajevima, već tek posle velikih pritiska javnosti i nevladinih organizacija. Sa druge strane, iz kvalifikacija dela se obično izostavljaju etnički elementi, što je u suprotnosti sa najvišim međunarodnim standardima, a posebno pravilom da postupak pred sudom mora da odražava prirodu povrede zaštićenog prava.

■ Koliko ima do sada procesuiranih slučajeva utvrđivanja odgovornosti za ratne zločine?

Jovan Nicić: Pred sudovima u Srbiji i Crnoj Gori je do sada vođeno osam postupaka za ratne zločine. U Srbiji je održano sedam, dok je u Crnoj Gori održano samo suđenje Nebojši Ranisavljeviću, u slučaju „Štrpci“ pred Višim sudom u Bijelom Polju. FHP je sistematski pratio ova suđenja na kojima je uočen nedostatak političke volje da se za ratne zločine sudi na profesionalan način. Pre svega, samim optužnicama po pravilu nisu

bila obuhvaćena sva lica koja su učestvovala u izvršenju najtežih krivičnih dela, iako se to u većem broju slučajeva moglo utvrditi. Zločini za koje se sudilo tretirani su kao izolovani incidenti, dok su naredbodavci uvek ostajali nepoznati. Na taj način, suđenjima su bili obuhvaćeni samo neki od neposrednih izvršilaca, dok se odgovornost njihovih nadređenih nije ni utvrđivala.

Pored nedostatka političke volje na ovim suđenjima je uočen i problem nedostaka regionalne saradnje po pitanju pružanja međunarodne krivično-pravne pomoći. Iz tih razloga su se javili i brojni problemi vezani za prikupljanje dokaza i utvrđivanje odgovornosti okrivljenih.

■ O kojim se delima konkretno radilo?

Jovan Nicić: Radilo se o ubistvima i silovanjima koja su počinjena tokom oružanih sukoba u bivšoj Jugoslaviji, pa su iz tog razloga kvalifikovana kao ratni zločini protiv civilnog stanovništva. Bez obzira na činjenicu što se radilo o najtežim oblicima krivičnih dela, suđenja su se odvijala u nezdravoj atmosferi, gde su okrivljeni predstavljani kao heroji. Jedan od najboljih primera za to je suđenje Dušanu i Vojinu Vučkoviću koje je vođeno pred Okružnim sudom u Šapcu 1994-1996. godine i koje je ujedno bilo i prvo suđenje za ratne zločine u Srbiji. Ovo i neka kasnija suđenja jasno su ukazala na to da u Srbiji ne postoji volja za utvrđivanje odgovornosti za zločine počinjene nad pripadnicima drugih nacionalnosti.

■ Da li se ovo neraspoloženje prenelo i na period nakon 5. oktobra 2000?

Jovan Nicić: Nakon 5. oktobra 2000. godine uočen je određeni pomak i može se reći da su neki postupci vođeni u skladu sa načelima fer i pravičnog suđenja. Tu pre svega mislim na slučaj „Sjeverin“ i slučaj „Podujevo“ koji su vođeni pred Okružnim sudom u Beogradu. Međutim, iako je tokom ovih postupaka utvrđena odgovornost neposrednih izvršilaca, pravdi nisu privedena sva lica koja su učestvovala u ovim slučajevima.

■ Koja je visina kazni u ovim postupcima izričana?

Jovan Nicić: U slučajevima „Sjeverin“ i „Podujevo“ sudovi su izrekli maksimalne kazne od 20, odnosno 15 godina zatvora. U prethodnim procesima, kazne su najčešće bile veoma blage, čak i ispod 10 godina zatvora. Ova činjenica je veoma zabrinjavajuća s obzirom na to da ratni zločini

predstavljaju najtežu vrstu krivičnih dela.

■ Prema kojoj manjinskoj grupi se danas vrše najdrastičniji akti diskriminacije?

Dragan Lalošević: Romi su danas najugroženija nacionalna manjina i žrtve su diskriminacionih postupanja u svim sferama društvenog života. Posle ubistva maloletnog Roma u Beogradu 1997, došlo je do stišavanja talasa mržnje i nasilja prema Romima. Međutim, u toku prošle i ove godine ponovo se intenziviraju fizički napadi na Rome. Tu su i orkestrirane pretnje i pritisci za iseljavanje iz romskih naselja, kamenovanje romskih naselja, zatim pojedinačni slučajevi nasilja, diskriminacija na radnom mestu, govor mržnje... Po organizovanosti napada na romska naselja u Beogradu, dominiraju stanovnici naselja Višnjica u kome je samo od marta do maja ove godine zabeleženo više slučajeva kamenovanja romskih naselja i jedan slučaj drastičnog prebijanja romskog dečaka.

■ Da li nam možete navesti neke od primera o kojima govorite?

Dragan Lalošević: U beogradskom naselju Borča 6. maja ove godine maloletnog Roma od 17 godina brutalno je prebio njegov komšija. Dečak je zadobio teške telesne povrede, izvađeno mu je pola jetre i jedva je preživio bitanije. U ovom slučaju bilo je indikativno da je policija neadekvatno preduzela radnje istrage, propuštajući da ispita žrtvu. Naravno, ni ovom prilikom javni tužilac nije reagovalao, tako da će Fond za humanitarno pravo pokrenuti postupak za utvrđivanje krivične i odštetne odgovornosti.

Rasprostranjenost i ozbiljnost diskriminacije prema Romima, ali i neadekvatno ponašanje državnih organa ilustruje i prošlogodišnji slučaj protjerivanja Roma iz porodice Halić iz sela Lužane u opštini Aleksinac. Oni su još od 1999. konstantno bili izloženi otvorenim pretnjama i pritiscima komšija neromske nacionalnosti da se isele iz sela. Do eskalacije nasilja došlo je 9. avgusta prošle godine kada su ih komšije fizički napale bacajući kamenice i cigle na njihove kuće i zahtevajući od njih da se isele. Na traženje zaštite i nošenje upozorenja da će im kuće biti spaljene, od policije su dobili odgovor da nema razloga za brigu jer oni imaju i vatrogasnu jedinicu! Nakon toga, svih 36 članova porodice Halić napustilo je svoje kuće i imanja, čime je selo Lužane posle 60 godina ostalo bez jednog Roma. Članovi porodice Halić od tada žive u jednom vojvodanskom selu.



Najdrastičniji oblici diskriminacije danas usmereni su prema Romima: Dragan Lalošević

proterivanja iz kuća i sa imanja, silovanja žena pripadnica jedne nacionalnosti, pa do slučajeva ograničavanja prava na učešće u javnim službama, prava iz radnog odnosa, prava na upotrebu maternjeg jezika, itd. U najvećem broju slučajeva, za kršenje prava pripadnika manjinskih grupa niko nije pravno odgovarao. U velikom broju najdrastičnijih slučajeva nije nikada pokrenuta čak ni zvanična istraga o počinjenom zločinu. Prema podacima Odbora za zaštitu ljudskih prava i humanitarnu djelatnost iz Priboja, na sandžacko selo Kukuruznici koje se nalazi na teritoriji Republike Srbije i koje je bilo nastanjeno Bošnjacima, 18. februara 1993. izvršeno je granatiranje, selo je zapaljeno i tri Bošnjaka su ubijena od kojih je dvoje spaljeno u zgaristima svojih kuća. Selo je za vreme granatiranja bilo opkoljeno jedinicom VJ. Istraga za ovaj zločin od danas nije pokrenuta.

O oblicima diskriminacije manjina u zemlji, nasleđu iz Miloševićevog vremena, odgovornosti za počinjene zločine, ali i o najdrastičnijim oblicima diskriminacije u vreme-

tiv rasne diskriminacije za razmatranje pojedinačnih predstavi građana, kao i Komiteta UN za ljudska prava. U pratećim zakonima, pre svega u Zakonu o lokalnoj samoupravi, stvoreno je prijateljsko pravno okruženje za poštovanje prava nacionalnih manjina.

Naravno, nivo zaštite prava manjina u praksi, još nije zadovoljavajući. S jedne strane, problem se odnosi na trenutna kršenja manjinskih prava u vidu ugrožavanja fizičke i imovinske bezbednosti, prava na obrazovanje i upotrebu maternjeg jezika, te neadekvatne zastupljenosti pripadnika manjina u javnim službama, posebno u policiji. S druge strane, odgovorni za sistematsku torturu prema pripadnicima manjina tokom devedesetih godina ostali su nekažnjeni, a i retki postupci koji se tim povodom vode, bezrazložno se oduglavače.

■ Nakon 5. oktobra 2000. na teritoriji Republike Srbije otkrivene su i prve masovne grobnice?

Marijana Toma: U leto 2001. otkriveno je nekoliko masovnih grobnica na teritoriji Republike Srbije. Grobnice su

Romi u Danilovgradu

U Danilovgradu su još 1995. stanovnike romskog naselja proterali sami meštani. Kuće Roma su spaljene i tada je Danilovgrad bukvalno etnički očišćen. Državni organi Crne Gore su u ovom slučaju propustili da postupke po svojoj obaveznoj zaštiti prava napađnutih i proteranih. Policija je time dala prečutnu saglasnost za najdrastičnije akte diskriminacije svojih građana. Nakon predstave koju su podneli Fond za humanitarno pravo i Evropski centar za zaštitu prava, Komitet UN protiv torture doneo je odluku koja ima veliki značaj sa stanovišta tzv. pozitivnih obaveza države, a name da je država odgovorna za nehumanu i nečovečno postupanje i kažnjavanje zato što nije učinila ništa da spreči da do akta diskriminacije dođe. Jedan od članova Komiteta je u izdvojenom mišljenju insistirao na tome da se u ovom slučaju radi o odgovornosti države za torturu svojih građana.

diskriminacija

NEJEDNAKOST VERA

Period obespravljanja onih koji veruju zamenio je u novo doba period privilegovanja pojedinih verskih zajednica. Ljudi nekada nisu gledani dobromerom od strane partijskih dušebrižnika samo zbog toga što su slavili slave ili su na drugi način bili odani svojim verskim tradicijama. Mnogi su krišom odlazili u crkve. Krštenja su se obavljala po kućama. Srpskoj pravoslavnoj crkvi oduzeti su zemljišni posedi ogromne vrednosti. Verska uverenja u to doba bila su značajna prepreka u traženju dobrog zaposlenja ili profesionalnom napredovanju. Rukovođenje preduzećima i organima vlasti bilo je rezervisano samo za one koji veruju u »partiju«. Retki su bili oni koji su se usuđivali da javno insistiraju na ravnopravnosti vernika i ateista.

Danas, međutim, o imperativu poštovanja jednakosti govore uglavnom oni koji se ne slažu sa privilegijama obezbeđenim samo za pojedine crkve i verske zajednice. Pitanje verskih sloboda u zemlji izmeštano je iz tradicionalnog liberalnog fokusa - umesto brige o tome u kojoj meri će država priznati pravo pojedincu da svoj život oblikuje u skladu sa svojim verskim uverenjima, vodeće mesto u raspravi zauzimaju teme koje se odnose na status i privilegije verskih zajednica.

Naravno, mišljenja o ovoj temi oštro su podeljena, pre svega, u pogledu novog položaja koje u društvu zauzima Srpska pravoslavna crkva. Mnogi smatraju da je u vremenu nakon 5. oktobra 2000. došlo do značajnog približavanja države i SPC. Dok se u pojedinim krugovima bliskim SPC govorilo o potrebi postizanja „harmonije odnosa države i Crkve“, u drugom delu javnosti slušalo se o konkretnim mehanizmima pomoću kojih se ovaj ideal pokušavao ostvariti. U tom smislu, posebnu pažnju privlače tri posebno osetljiva slučaja: materijalna pomoć koju država rezerviše uglavnom za potrebe SPC, uvođenje veronauke u državne škole i nedavno predstavljani Prednacrt zakona o verskim slobodama, crkvama, verskim zajednicama i verskim udruženjima.

FINANSIJSKA PODRŠKA SPC

Nema sumnje u to da država izdašno materijalno pomaže SPC, bez svega u izgradnji verskih objekata. Bez ove vrste pomoći ni višedecenijska izgradnja Hrama Svetog Save u Beogradu, najvećeg hrama SPC u Srbiji, ne bi nedavno bila prive-

dena kraju. Ipak, ono što pri tom može da zbuni jeste jedan od načina za finansiranje ovog posla. Naime, Vlada Republike Srbije donela je 2003. Uredbu o izdavanju doplatne poštanske marke „Izgradnja Spomenhrama Svetog Save“, kojom je uvedena obaveza da svako pismo ili druga pošiljka mora imati ovu doplatnu poštansku marku. Prema mišljenju Beogradskog centra za ljudska prava, Vlada je ovim postupkom obezbedila preferencijalni tretman SPC u odnosu na druge verske zajednice, koji ne može da se smatra kao pravno opravdan, već s obzirom na činjenicu da se ovim svojevrsnim oporezivanjem građana vređa osnovno demokratsko načelo da poreska i slična davanja moraju da budu propisana zakonom, a ne odlukama vlade.

VERONAUKA

Najveću polemiku u javnosti izazvalo je uvođenje veronauke u državne škole. Jedan od najsnažnijih argumenata onih koji smatraju da pojedinim verskim zajednicama ne bi trebalo priznati pravo da na teret budžeta organizuju časove veronauke u državnim školama, jeste da se time krši pravilo o zabrani diskriminacije. Pojedine nevladine organizacije zatražile su od Ustavnog suda Srbije ocenu spornog pitanja. Oспорavanje ustavnosti i zakonitosti pravila o pravu na uvođenje nastave veronauke za sedam tzv. „tradicionalnih crkava i verskih zajednica“, među kojima su nabrojani Srpska pravoslavna crkva, Islamska zajednica, Katolička crkva, Slovačka evangelistička crkva, Jevrejska zajednica, Reformatska hrišćanska crkva i Evangelistička hrišćanska crkva, tražile su nevladine organizacije Forum iuris iz Novog Sada i Yulkom iz Beograda. Postupajući po njihovom zahtevu, Ustavni sud je 4. novembra 2003. doneo odluku kojom se utvrđuje da nisu neustavna, odnosno nezakonita pravila o uvođenju veronauke u državne škole iz Uredbe o organizovanju i ostvarivanju verske nastave i nastave alternativnog predmeta u osnovnoj i srednjoj školi iz 2001. i zakona o izmenama i dopunama Zakona o osnovnoj školi i Zakona o srednjoj školi iz 2002.

Ključni, ali ne i jedini pravni argument podnosioca zahteva bio je da su osporena Uredba i zakonska rešenja diskriminatorski i to u smislu da privileguju pojedine, tzv. „tradicionalne“ verske zajednice i da u isto vreme obespravljaju ostale. Odgovarajući na ovu tvrdnju, Ustavni sud je stao na stanovište da uvođenje verske nastave u državne škole za sedam verskih

zajednica nije diskriminatorski akt, te da se time ne narušava princip ravnopravnosti verskih zajednica. Sud u odluci zatim obrazlaže ovaj svoj stav navodeći da osporena rešenja „ne lišavaju nijednu versku zajednicu prava na samostalno izvođenje verske nastave ukoliko žele da je samostalno finansiraju, ali isto tako, ne nameću ni državi obavezu da finansira versku nastavu za sve verske zajednice“, što po oceni Suda nije u suprotnosti sa članom 27. Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima.

Moglo bi se, čini se sa izvešću, reći da je pravno rezonovanje Suda potpuno pogrešno i zbog toga duboko razočaravajuće. Sud se nije na pravilan način upustio u raspravljanje osnovne pravne tvrdnje podnosioca zahteva, a naime da rešenja iz Uredbe i Zakona predstavljaju akte diskriminacije i to tako što bi utvrdio: a) da li osporena rešenja privileguju sedam verskih zajednica obezbeđujući im pravo koje druge verske zajednice nemaju; b) da li se osporenim rešenjima obespravljaju verske zajednice koje nisu označene kao „tradicionalne“ time što im se uskraćuje pravo na organizovanje verske nastave u državnim školama na teret budžeta Republike; i ako utvrdi da je došlo do nejednakog postupanja prema pojedinim verskim zajednicama, c) da ispitati dali to pravičnije razlike može da se opravda.

Umesto svega toga, Sud lakonski zaključuje da diskriminacije nema zbog toga što osporena rešenja „ne lišavaju nijednu versku zajednicu prava na samostalno izvođenje verske nastave ukoliko žele da je samostalno finansiraju“. Čudi logička akrobacija Suda koji nalazi da nijedna verska zajednica nije obespravljena u pogledu prava na samostalno organizovanje i finansiranje verske nastave, prava koje im je eksplicitno priznato ustavnim tekstom, koje oni uostalom tradicionalno efikasno koriste i prava koje uopšte nije predmet rasprave. Jer, podnosioci zahteva insistirali su na stavu da diskriminacija postoji u pogledu priznavanja prava na organizovanje verske nastave u državnim školama i to na teret budžeta - oni nikada nisu tvrdili da su ostale verske zajednice neopravdano obespravljene zbog toga što im se uskraćuje pravo samostalno organizovanja i finansiranja verske nastave. Zaklanjanje iza Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, čini se da na ovom mestu Sudu nije bilo od velike koristi.

Da u zemlji ne bi bilo reči samo o privilegijama za jedne, pobrinuli su se oni koji čine nasilje prema verskim osećanjima drugih. U septembru prošle godine

na Katoličkom groblju u Novom Sadu došlo je do sknavljenja grobova i bestijalnog divljanja u kome je srušeno ili na drugi način oštećeno 77 nadgrobnih spomenika. Vredanje osećanja pripadnika pojedinih verskih zajednica omasovljeno je ispisivanjem poruka i simbola po javnim površinama objekata na celoj teritoriji zemlje. Gotovo da nema grada ili sela u kome proslaznik neće naići na kukaste krstove i parole protiv Jevreja, Muslimana, Roma. Posebno zgražanje izazivaju napadi na verske objekte. Jedan od poslednjih napada te vrste jeste paljenje džamija u Nišu i Beogradu.

PALJENJE DŽAMIJA

Nakon tragičnih događaja 17. marta ove godine u kojima su kosovski Srbi bili izloženi teškom etničkom nasilju, huligani su pred TV kamerama i naočigled policije zapalili džamije u centru Niša i Beograda. One koji su skloni pravu, posebno je pri tome zabrinula činjenica da je novokontstuisana centralna vlast propustila da postupi po svojim pozitivnim obavezama zaštite napadnutih verskih objekata, iako je po svim pokazateljima imala uslove da to i učini.

Neposredno nakon napada, još jedno razočarenje stiglo je iz republičkog tužilaštva - za pljevinu džamija optužnica protiv određenog broja lica podignuta je zbog učestvovanja u grupi koja vrši nasilje, kao da se radi o uobičajenom nestasluđu fudbalskih navijača. Prema stavu Fonda za humanitarno pra-



Dražavni organi su propustili da zaštite džamiju

vo, „u slučaju paljenja muslimanskih verskih objekata u Nišu, kao i u Beogradu, ima ozbiljnih indicija da je trebalo primeniti čl. 134 osnovnog Krivičnog zakona Srbije (izazivanje nacionalne, rasne i verske mržnje, razdora i netrpeljivosti), jer sankcioniš nasilje koje za posledicu ima izazivanje i/ili raspljivanje neprijateljskog osećanja, suprotstavljenosti i netolerancije prema ljudima druge vere“.

Beogradski centar za ljudska prava o Prednacrtu zakona o verskim slobodama

U komentaru koji je Beogradski centar za ljudska prava objavio na svojoj web stranici 9. avgusta ove godine, između ostalog se kaže:

„Beogradski centar za ljudska prava izražava zabrinutost povodom Prednacrtu zakona o verskim slobodama, crkvama, verskim zajednicama i verskim udruženjima (u daljem tekstu: Nacrt zakona o verskim slobodama), koji je objavila Vlada Republike Srbije. U modernoj državi, cilj ovakvog zakona bi trebalo da bude proklamovanje i zaštita načela odvojenosti države i crkve, verske tolerancije i pune slobode veroispovesti. Preduslov za to su puna ravnopravnost verskih zajednica i njihova samostalnost i nezavisnost. Međutim, tekst Prednacrtu je u neskladu s ovim načelima i suštinom moderne pravne države. Njegovo usvajanje i primena mogu dovesti do kršenja prava na slobodu veroispovesti iz Evropske konvencije o ljudskim pravima (koju je naša zemlja ratifikovala decembra 2003), pa i do brojnih tužbi protiv naše zemlje pred Evropskim sudom za ljudska prava.“

Nacrt zakona o verskim slobodama više podseća na povelje o privilegijama koje su izdavali srednjovekovni vladari, nego na savremeni zakon. Duž Nacrtu, njegova terminologija i konkretne odredbe upućuju na to da se predlaže prevashodno voditi rešenjima Vidovdanskog ustava, pisanog pre više od osamdeset godina. Jezik zakona isključivo je hrišćanski i arhaičan (npr. za svestena lica se koristi naziv „sveštenoslužitelji“, crkva se uvek piše velikim početnim slovom, itd) i u potpunosti usvaja terminologiju i pravopis samo jedne od crkava koje postoje u Srbiji - Srpske pravoslavne crkve...

Centar podseća Vladu da je ratifikacijom Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava naša zemlja na sebe preuzela obavezu da zakonodavstvo i praksu prilagodi evropskim standardima, a ne da ih vraća u prošle vek... .

Nije jasno ni zašto se u pravni sistem vraća kategorija verskih udruženja, koja i formalno i faktički dobijaju podređeni položaj u odnosu na sedam privilegovanih crkava i verskih zajednica. Objašnjenje ministra je da verske zajednice kojima je dat ovaj „niži“ status u velikom broju nisu priznate ni od Svetskog saveta crkava. Da li je Srbija članica ovog saveta ili Saveta Evrope; hoće li se prema tome povoditi za praksom jedne ili druge organizacije?

Ministar vera kaže da verska udruženja uživaju isti pravni tretman kao i tradicionalne crkve. Međutim, verska udruženja mogu da budu ukinuta jer vredaju „osećanja“ i „interese“ „tradicionalnih“ crkava i verskih zajednica. Da li Vlada pod jednakim postupanjem prema svima podrazumeva i zabranu verskim udruženjima da održavaju versku nastavu u toku trajanja redovne nastave u državnim školama, dok tradicionalne verske zajednice svoju veronauku održavaju u sklopu državnog obrazovnog sistema? ...

Budžet države, u koji uplaćuju svi građani Srbije, ma kojoj konfesiji pripadali, još će pre toga biti opterećen i izdavanjem za penzijsko i invalidsko osiguranje duhovnika sedam privilegovanih verskih zajednica, uključujući i monahe, koji su se odrekli svojine na svim ovozemaljskim stvarima i posvetili se duhovnom životu. Takođe, budžet će biti opterećen i obavezama održavanja manastira SPC (i samo SPC, bez obzira na to da li spadaju u kulturne spomenike ili ne) i raznim drugim stavkama kojima država crkvama i verskim zajednicama pruža status javnih ustanova, iako one to nisu još od kraja XVIII veka.

Beogradski centar za ljudska prava smatra da država mora da obrati posebnu pažnju pri regulisanju verskih sloboda, kako ne bi ograničavala slobodu veroispovesti, ali ni posebno privilegovala crkve, odnosno verske zajednice. Ne samo da to treba da čini da se ne ponašala u skladu s evropskim standardima koje je sama prihvatila, već da bi stvarala dobre osnove za raz-

Odricanje prava na seksualno opredeljenje

Homofobija u Srbiji

Neophodno je u ustavni tekst uneti odredbu o istopolnoj seksualnoj orijentaciji kao jednom od Ustavom zaštićenih svojstava žena i mušaka, a zatim formulisati i čitav korpus antidiskriminacionih zakonskih normi, počevši od krivično-pravne zaštite GLBT osoba od akata diskriminacije, pa do garantovanja prava na zasnivanje istopolnih partnerskih i porodičnih odnosa

Ana Vodinelić

PRAVO NA
IZBOR PARTNERA

Homofobija je oblik diskriminacije koja podrazumeva mržnju, isključivanje, dijagnostičiranje, stigmatiziranje, okrivljavanje, šikaniranje, nasilje nad ženama i muškarcima: lezbejkama, gej muškarcima, biseksualcima i transžender osobama (GLBT). Homofobija je prisutna u svim institucijama društva i države, u porodicama i kod pojedinaca. Posledice homofobije na lezbejke i gej muškarce jesu te da oni žive u izolaciji, društvenoj isključenosti, str-

hovu egzistenciju, sliku o sebi i životne odluke. O tome koji su najčešći oblici diskriminacije nad GLBT populacijom, kao i o pojedinačnim primerima diskriminacije prema njima, govore Lepa Mladenović iz nevladine organizacije LABRIS i Boris Miličević iz nevladine organizacije PRIDE

Lezbejke i gej muškarci su izloženi svim oblicima nasilja, pre svega psihološkom i verbalnom, kao što su emotivno odbacivanje od roditelja, porodice i prijatelja, zatim optužbe, osude, pretnje, zastrašivanje, zatim fizičko nasilje, posebno premlaćivanje u javnim i privatnim prostorima, institucionalno nasilje u vidu izbacivanja sa posla, odbijanje prijema u radni od-

nja i isključivanja GLBT osoba iz zakonskih tekstova, a posebno omogućavanjem GLBT osoba da sklope partnerske i porodične zajednice. Naravno, ne možemo mimoći ni seksualno nasilje, a posebno seksualno zlostavljanje i uznemiravanje, kao i ekonomsko nasilje putem uskraćivanja ekonomske podrške od strane bliskih lica, posebno roditelja.

■ **Kako bi izgledala lista najdramatičnijih slučajeva diskriminacije prema GLBT osobama?**

Najveće nasilje nad lezbejkama i gej muškarcima u poslednjih nekoliko godina desilo se na prvoj i do sada jedinjoj održanoj Paradi ponosa u Beogradu 30. juna 2001. godine, kada je više od hiljadu navijača, skinsa, pripadnika fašističkih organizacija Obraz i Krv i čast, predvođeno raspomom Žarkom Gavrilovićem, pretuklo desetine osoba u centru grada, od kojih je 40 zadobilo teške povrede. Vredi posebno napomenuti da policija nije učinila ništa da zaštiti okupljene lezbejke i gejeve.

Ovaj događaj dobio je veliki publicitet. Međutim, nasilje nad lezbejkama i gejevima je svakodnevno. Tek poneki slučaj dospe u javnost. Tako je grupa skinsa 11. jula 2004. godine pretukla Abdul Hamad Latifa, menadžera jednog gej magazina u Srbiji - Dečko. Vrlo kratku vest o njegovom prebijanju objavio je samo dnevnik Danas. Nedelju dana ranije prebijena su šestorica gejeva, nakon što su krenuli kući sa žurke održane na jednom savskom splavu.

Među gejevima i lezbejkama

poznat je i nedavni slučaj maloletne lezbejke (16) iz centralne Srbije koja je nakon otkrivanja svog identiteta roditeljima bila izložena psihičkom i fizičkom nasilju. Kada je nakon toga otišla na dva dana iz kuće roditelji su prijavili navodni nestanak devojke policiji koja je pronašla devojku i privela je u policijsku stanicu, gde je vršila torturu nad njom, zato što je „bolesna“.

Krajem februara ove godine, dve lezbejke su izbačene uz psovke i uvrede iz jednog beogradskog kluba, a jednu od njih je pripadnik obezbeđenja udario pesnicom u lice. Prema devojčinim rečima, nakon što su zatražile pomoć od policije, policajci su čuši o čemu se radi počeli da ih verbalno vređaju, uz komentar da „one pošto su lezbejke to i zaslužuju“.

Najsvežiji je primer kampanje Obraza sa posterima po Beogradu i još nekim gradovima u Srbiji „Bolje sprečiti, nego lečiti“ (juli 2004) protiv lezbejki i gej muškaraca koja nedvosmisleno poziva na linč i nasilje nad lezbejkama i gejevima.

■ **Osim policije koja, čini se, redovno učestvuje u aktima diskriminacije prema GLBT osobama, da li se i za druge državne i političke centre vezuje diskriminatorsko ponašanje?**

Naravno, drugi državni organi takođe učestvuju u nasilju i diskriminisanju lezbejki i gejeva, što pokazuje i prošlogodišnji slučaj srednjoškola M.G. koji je pokušao da upiše četvrti razred srednje škole u Beogradu. U dve škole su mu odbili upis nakon što su saznali da je gej. Tek nakon dvomesecnog upornog insistiranja, uz pomoć Ministarstva prosvete i pritiska

mnogih organizacija za ljudska prava, Visokog komesara UN za ljudska prava i medija, mladić je uspeo da se upiše.

Takođe, tokom kampanje za predsedničke izbore 2004, mnogi političari su koristili govor mržnje. Tako je Borislav Pelević, predsednik Stranke srpskog jedinstva, javno govorio kako će fizički sprečiti Paradu ponosa. No, više zabrinjava to što je predsednik Boris Tadić u predsedničkoj kampanji izjavio kako se protiv gej brakovima, pošto njega „interesuju samo proizvodne politike“.

Međutim, ono što najviše zabrinjava jeste da četiri godine nakon uspostavljanja demokratske vlasti u Srbiji trenutno postoji samo jedan zakon koji štiti prava istopolno orijentisanih osoba - Zakon o javnom informisanju u članu 38. sadrži pravila o zabrani govora mržnje. Neophodno je u ustavni tekst uneti odredbu o istopolnoj seksualnoj orijentaciji kao jednom od Ustavom zaštićenih svojstava žena i mušaka, zabraniti diskriminaciju ne samo kada dolazi od državnih institucija, nego i kada diskriminaciju čine i druga fizička i pravna lica, a zatim formulisati i čitav korpus antidiskriminacionih zakonskih normi, počevši od krivično-pravne zaštite GLBT osoba od akata diskriminacije, pa do garantovanja prava na zasnivanje istopolnih partnerskih i porodičnih odnosa. Naravno, reakcija države morala bi da obuhvati i mere tzv. „afirmativne akcije“ radi izjednačavanja položaja GLBT osoba sa drugim pripadnicima društva.



Batinjanjem protiv slobode izbora: Scena sa parade ponosa u Beogradu 2001

hu, u situaciji da im se permanentno nameću krivica, greh i sramota, što utiče na čitavu nji-

nos, kinjenje i šikaniranje od strane nadređenih, itd, kao i državno nasilje putem ignorisa-

Diskriminacija po osnovu pola

Ana Vodinelić

RODNA RAVNOPRAVNOST

Ljudska prava žena su neotuđivi, integralni i nedeljivi deo univerzalnih ljudskih prava, a ravnopravnost muškaraca i žena predstavlja imperativ demokratskog društva. Uprkos tome, u svim sferama društvenih aktivnosti žene su tretirane kao neravnopravne. Zašto je to tako, kao i o idejama koje bi mogle da doprinesu rešenju ovog problema, razgovaramo sa Jasnom Trifunović, članicom grupe za promociju ženskih političkih prava Glas Razlike.

Ovakva situacija je uzrokovana i perpetuirana činjenicom da je diskriminacija žena, otvoreno ili prikriveno, sveprisutna kako u porodici, tako i u dru-

štenoj zajednici i na radnom mestu, a njeno opstajanje i dalje produbljuje podstiče održavanje stereotipa, tradicionalne kulture i ukorenjenih običaja, kao i jačanje uticaja crkve koja ženi dodeljuje ulogu na društvenoj margini, ograničenu na njenu reproduktivnu funkciju „obogaćenu“ ulogom negovateljice i domaćice i koja, s druge strane, podrazumeva ogroman utrošak energije i vremena za rad koji nije plaćen. Napori nevladinih organizacija i pojedinaca koji se bave ovim problemom da se dokumentuje stvaran položaj žena u Srbiji dali su alarmantne statističke podatke o nejednakosti ekonomskog i socijalnog položaja muškaraca i žena u našem društvu.

■ **Dokle se stiglo sa borbom za ravnopravnost polova?**

- I pored toga što se u poslednje vreme i kod nas sve češće

mogu čuti zahtevi za ravnopravnošću polova, pa čak i uočiti sporadična reaganja države na njih, npr. uvođenje kvote od 25 odsto za manje zastupljeni pol na kandidatskim listama u izborne zakone, formiranje skupštinskog odbora za ravnopravnost polova, tretiranje nasilja u porodici kao kriminalnog akta, prepoznavanje ženskog siromaštva u okviru strategije za rešavanje problema siromaštva, roditeljsko odsustvo radi čuvanja i nege dece, itd, ne može se govoriti o opštem državnim konceptu za rešavanje problema diskriminacije žena. Nепрепознавање, pasivnost i minimalizacija problema rodno zasnovane neravnopravnosti od strane političkih činilaca u Srbiji dovode, s jedne strane, do donošenja diskriminacionih propisa i odluka ili do zanemarivanja problema usled postavljanja drugih priori-

teta. Tako se promocija koncepta jednakosti/ravnopravnosti u srpskom političkom diskursu ograničava na predizborni marketing, bez neophodne podrške koja bi se ogledala u stvaranju mehanizama usmerenih na ostvarivanje ravnopravnosti.

Podaci, kao na primer, da žene u srpskom parlamentu čine tek 11,2 odsto narodnih poslanika, da poseduju za gotovo 50 odsto manje nekretnosti od muškaraca, da su u proseku plaćene 15 odsto manje od muškaraca za rad iste vrste i vrednosti, da žrtve nasilja u porodici u 82 odsto slučajeva čine žene, da u domaćem radu učestvuju u proseku četiri-pet sati dnevno više od muškaraca, da je 2,5 puta manje žena poslodavaca nego muškaraca, da postoji otvorena diskriminacija u profesionalnom napredovanju žena, da su većinom žene žrtve trgovine ljudima, mogu kod či-

tatelja izazvati iznenađenje i trenutnu nelagodu, ali retko i svest o potrebi i odgovornosti državnih institucija za kreiranje plana i osmišljavanje strategije za rešavanje ovog problema.

■ **Da li bi mogli ukrotiti da skicirate šta bi sve trebalo učiniti da bi se dostigao zadovoljavajući nivo poštovanja principa rodne ravnopravnosti?**

- Kako bi se obezbedila stvarna ravnopravnost polova nije dovoljno ograničiti se na usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa standardima Evropske unije, već je pre svega neophodno preduzeti adekvatne mere usmerene na podizanje nivoa opšteg znanja i svesti javnosti o rodnoj neravnopravnosti, kako putem medija tako i integriranjem znanja o rodnoj neravnopravnosti u redovni obrazovni sistem, sprovođenju poslednjim implementaciju normi usmerenih na otklanjanje nerav-

nopravnosti i uvesti mehanizme za političko i ekonomsko osnaživanje žena na svim nivoima i u svim oblastima, a kojima država obezbeđuje uslove za jednakost polova, imajući posebno u vidu da koncept jednakosti podrazumeva mnogo više od jednakog tretmana nejednakih koji zapravo funkcioniše na način da dalje produbljuje, a ne umanjuje nepravdu. Stvarna ravnopravnost polova može se ostvariti isključivo prethodnim uvođenjem rodno oseljenju politike koja bi podrazumevala da se problem prvenstveno prepoznaje, kao i da se njegovom rešavanju pristupi adekvatnim merama od strane države u pravcu ispravljanja i otklanjanja uzroka i okolnosti iz kojih neravnopravnost proizilazi, a potom uvođenjem rodno neutralne politike koja se zasniva na poštovanju principa jednakog tretmana.

Nakon obznanjivanja slučajeva seksualnog zlostavljanja i silovanja žena sa invaliditetom

Nemoćni iz tame

Ana Vodinić

DIKRIMINACIJA INVALIDA

Beogradska organizacija Iz kruga bavi se podrškom ženama i deci invalidima koji su preživeli nasilje, diskriminaciju i izolaciju. Analizirajući slučajeve nasilja prema invalidima, stručnjaci organizacije došli su do sledećih podataka: nasilju su u najvećoj meri izložene žene invalidi (86,25 odsto), dok je nasilje prema muškarcima daleko manje zastupljeno (13,75 odsto). Prema vrsti invaliditeta, najviše nasilja trpe invalidi sa distrofijom, cerebralnom paralizom, paraplegijom i kvadruplegijom, oštećenim vidom, kao i majke dece sa invaliditetom. Među oblicima nasilja nad invalidima ističu se fizičko, emocionalno i ekonomsko nasilje, kao i prinudna izolacija, dok slučajevi seksualnog nasilja, pretnji ubistvom i ubistva zajedno ne prelaze granicu od 10 odsto slučajeva. Fizičko nasilje se manifestuje kroz udaranje, davljenje, šamaranje, štipanje, guranje i čupanje, a prema podacima, nasilnik je u najvećem broju slučajeva bračni partner.

Prema rečima Lepojke Mitanovskij, predsednice organizacije Iz kruga, nije redak slučaj da se nasilnik preme invalidima „nagrađuju“ neadekvatnim odlukama državnih organa. Tako su, ističe ona, imali priliku da se upoznaju sa odlukom suda kojom se brak razvodi zbog nasilja nad ženom invalidom, a kojom se dete, samo zbog njene invalidnosti, poverava na staranje nasilniku iako je žena to dete rodila i odgajala ga. Slično tome, u slučaju kad žena sa invaliditetom živi u kući sa bratom koji ima dijagnostikovani šizofreniju i od njega trpi svakodnevno psihičko i fizičko nasilje, Centar za socijalni rad pokreće postupak da se ona sa svojih 48 godina smesti u starački dom i to u drugom kraju države, dodaje Lepojka Mitanovskij.

Međutim, najveću pažnju javnosti izazvali su u toku leta obznanjeni slučajevi seksualnog zlostavljanja i silovanja žena invalida širom Srbije. Advokat organizacije Iz kruga zastupao je žrtvu silovanja u Domu za trajni smeštaj invalida na Bežanijskoj kosi u Beogradu. Korisnica Doma, žena obolela od cerebralne paralize sa lakim mentalnim oštećenjem je pre četiri godine silovana od strane pomoćnog radnika u Domu. Javni tužilac je u postupku tražio odgovornost za krivično delo silovanja, me-

đutim sud je doneo osuđujuću presudu za lakše krivično delo obljube nad nemoćnim licem i izrekao silovatelju kaznu zatvora od 14 meseci, uslovno na 19 meseci uz zabranu prilaska Domu. Nakon izrečene presude i protivno izričitoj sudskoj zabrani, osuđeni Cvetan Cvetanović se uz poziv direktora Baneta Miladinovića ponovo obreo u Domu i svojim prisustvom svakodnevno uznemiravao i izazivao žene u Domu. Pošto nije poštovao sudsku zabranu, osuđeni je upućen na izdržavanje kazne, ali je zbog dobrog vladanja pušten iz zatvora nakon svega sedam meseci. Istog dana kada je izašao iz zatvora, Cvetanović je ponovo došao u Dom da se počasti sa direktorom Miladinovićem. Od tada pa sve do nedavne smene direktora Miladinovića, Cvetanović je svakodnevno boravio u Domu iako tamo nije bio zaposlen.

Povodom ovih drastičnih slučajeva diskriminacije invalida razgovaramo sa mr Predragom Vukasovićem, istraživačem u Institutu za uporedno pravo i jednim od autora Modela zakona protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom.

Za razliku od drugih potencijalnih ili stvarnih žrtava diskriminacije, osobe sa invaliditetom nisu bile predmet interesovanja ideoloških gospodara rata. Meni bar nije poznat nijedan javni istup u prilog diskriminacije ljudi koji ne vide, ne čuju ili ne hodaju, ako se izuzme više zabavan nego ozbiljan protest jednog uglednog beogradskog novinaru zbog novog dizajna glavne gradske ulice prilagođenog kretanju slepih lica. Nije da ideološko opravdanje diskriminatorne prakse prema osobama sa invaliditetom uopšte nije moguće; još je stari dobri Platon svoju idealnu državu gradiob bez invalida (i pesnika uostalom). Teško je međutim, ako ne i nemoguće, zastupati u javnosti otvoreno neprijateljski stav prema nemoćnima. Doduše, nije nimalo milosrdnije goniti žene, nevernike ili homoseksualce, ali ovde je u pitanju viševekovna tradicija, oslonjena – bar delimično – na biblijski tekst i njegove mnogobrojne tumače.

■ Koje bi u najkraćem bile karakteristike diskriminacije prema invalidima?

Ova vrsta diskriminacije odvija se u tami, poput nasilja nad decom. Ona je difuzna, spontana, gotovo nehotična; njeni nosioci ne samo da je nikada neće priznati, već je stvarno ne prepoznaju u svom svakodnevnom delanju. Rampa za invalidska kolica nije postavljena ne zato što niko ima nešto protiv invalida, nego zato



Diskriminacija invalida po pravilu se odvija daleko od očiju javnosti: mr Predrag Vukasović

što za to nema para. Invalidno dete se ne upisuje u redovnu školu ne zato što neko želi da mu uskratit obrazovanje, već da ga zdrava deca ne bi povredila, fizički ili psihički. Opštinski službenik ne izdaje ličnu kartu teškom fizičkom invalidu koji ne može da priđe odgovarajućem šalteru ne zato što misli da invalidu nije potrebna lična karta, nego zato što se drži zakonom propisane procedure. Dakle, ako stvari posmatramo iz perspektive vršilaca diskriminacije, nije uopšte nema; čitav problem su izmislili nadobudni invalidi željni lične afirmacije i dokoni borci za ljudska prava kojima je sa završetkom zapadnobalkanskih ratova ponestalo ljudskog repromaterijala.

■ Kako bi ova priča izgledala iz perspektive onih koji trpe diskriminaciju?

Iz ugla žrtava diskriminacije stvari izgledaju malo drugačije. Pre nego što se upuste u delikatnu psihoanalizu najboljih namera zlosrećnog vršioca diskriminacije, žrtve bi želele da neodložno budu otklonjene posledice diskriminacije: da rampa za kolica bude postavljena, da dete bude upisano u redovnu školu, da lična karta bude izdata. Ali i više od toga, žrtve diskriminacije traže da ostvarenje njihovih prava ugroženih diskriminatornim postupcima više ne zavisi od dobre volje i lepog kućnog vaspitanja nadležnih, da se čitava oblast diskriminacije, za koju – videli smo – nismo sigurni da uopšte postoji, institucionalno uredi, da se zna ko i pod kojim uslovima vrši diskriminaciju i kakvu „nagrađuju“, novčanu ili simboličnu, može očekivati za taj svoj društveno-koristan rad. Najopasnija je diskriminacija koja se odvija pod okriljem profesionalizma i stručnosti. Taksisti koji

odbije da preveze osobu koja fizički odudara od foto-robotu idealnog Srbina/Srkinje (primer nije izmišljen) lako ćete dokazati da greši, pod uslovom da ga naterate da vas sasluša. Sličan poduhvat biće mnogo bezizledniji ako pokušate da dovedete u pitanje procenu pedagoga, psihologa, defektologa i ostalih ekskluzivnih vlasnika najrazličitijih gogija i logija, da dete koje se razlikuje od druge dece treba da pohađa posebnu školu za različite. Stručnjaci će se radije preganjati s vama do sudnjeg dana nego što će priznati da je njihova stručnost u konkretnom slučaju nepotpuno i neadekvatno primenila pravila struke. Interesantno je

zapaziti da se greške ovog tipa čine samo u smislu uskraćivanja prava žrtvama diskriminacije. To se, istini za volju, protiv statističkim zakonima slučajne greške, ali je zato u savršenom skladu sa prevladajućim društvenim mentalitetom. Dakle, zaključak nije teško izvesti sa konkretnim slučajevima diskriminacije nosiće se, ako bude usvojen, zakon o zabrani diskriminacije osoba sa invaliditetom. Društvenim mentalitetom koji pogoduje ovom i drugim oblicima diskriminacije, koji je deo mnogo šire priče o strahu od svega što je novo, nepoznato i nedoživljeno, mora se pozabaviti intelektualna elita ove zemlje.

Žrtve predrasuda o HIV/SID

Diskriminacija osoba koje žive sa HIV/SIDOM u Srbiji je sveprisutna – generisana je postojanjem duboko ukorenjenih predrasuda nastalih usled raznih strahova, nedostatka osnovnog znanja i pogrešno usvojenih informacija o načinima prenosa i prirode bolesti. Ovo je jedan od opštih zaključaka projekta Omladine JAZAS-a „Suzbijanje diskriminacije“, realizovanog u toku 2002. i 2003. godine u 17 gradova u Srbiji. Sprovedeno testiranje direktno je pokazalo postojanje višestruko generisanih i duboko ukorenjenih predrasuda. O oblicima diskriminacije lica sa HIV/SIDOM, razgovaramo sa Momčicom Janjčević, koordinatorom programa Omladine JAZAS-a.

Pojavni oblici diskriminacije ovih lica su brojni i obuhvataju: uskraćivanje prava na primarno i sekundarno obrazovanje, gubitak posla, odbijanje pružanja osnovne i hitne medicinske nege povređenim osobama sa HIV/SIDOM, medijske kampanje i senzacionalistička medijska otkrića kritičnih događaja sa učešćem lica sa HIV/SIDOM, odbijanje stavljanja lica sa HIV/SIDOM na listu za transplantaciju organa, odbacivanje od strane porodice, policijska brutalnost i izolacija lica sa HIV/SIDOM u zatvorskoj populaciji, prebijanje i fizičko maltretiranje lica sa HIV/SIDOM.

■ Da li biste nam naveli neki od drastičnih slučajeva diskriminacije lica sa HIV/SIDOM?

Najpoznatiji je slučaj malog Luke, deteta rođenog sa HIV-om. Njegovi roditelji su umrli od side. Nakon što je javnost saznala za njegov HIV status, njemu je onemogućeno da pohađa osnovnu školu. Luka je izolovan i konačno na kraju izbačen iz škole pod ogromnim pritiskom roditelja druge dece i javnosti. Odluka je potvrđena od strane Ministarstva, direktora škole i ostalih radnika u školi. Danas je Luka u drugoj školi, ali krije HIV status.

Drugi je primer vaspitačice u lokalnom vrtiću za koju je javnost saznala da je HIV pozitivna. Ona je izgubila posao, a do sada ništa nije urađeno da se zaštite njena prava. Najčešći primeri diskriminacije jesu odbijanje pružanja hitne i osnovne medicinske pomoći i nege od strane medicinskih radnika licima sa HIV/SIDOM. Između ostalog, hitna pomoć nije došla na adresu da pokupi devovku sa teškim poremećajem disanja, jer je osoba sa HIV/SIDOM, pod izgovor da nema slobodnih kola. Na kraju, devovku su prevezli članovi Omladine JAZAS-a, privatnim kolima.

Zatvorenici u okružnom zatvoru u Nišu sa dužom zatvorskom kaznom, osoba koja živi sa HIV/SIDOM, izolovan je od drugih zatvorenika i uskraćeno mu je pravo na dobijanje osnovne medicinske nege – samica je za ova lica uobičajeni način izolacije. Članovi Omladine JAZAS-a nisu uspeali da ga posete u zatvoru iako su to zahtevali.

Bogdan Sarić, jedan od dve osobe sa HIV/SIDOM, a koje su javno istupile sa priznanjem o svojoj bolesti, brutalno je pretučen od strane nekoliko mladića u centru Beograda. Sve se desilo pred više desetina očevidaca, niko nije odgovarao za ovo delo, a Bogdan je izgubio dva zuba, polomljena mu je ruka, a imao je i potres mozga.

■ Da li je do sada neko odgovarao za ove akte diskriminacije?

Ne postoji nijedna presuda u Republici Srbiji koja se odnosi na diskriminaciju prema osobama sa HIV/SIDOM. U proteklih 20 godina nije pokrenut nijedan proces za utvrđivanje krivične ili odštete odgovornosti u ovoj oblasti. Ova činjenica odlučujuće opredeljuje lica sa HIV/SIDOM da kriju svoj HIV status, oni ne odlaze redovno na medicinske kontrole i brzo gube dodir sa društvenim okruženjem. Zbog toga se kaže da osobe sa HIV/SIDOM prvo dožive socijalnu, pa tek onda i fizičku smrt.

Alesandro Simoni, profesor uporednog prava na Univerzitetu u Firenci

Evropski standardi

Ana Knežević

DISKRIMINACIJA U SVETU

Antidiskriminaciono pravo u Evropi pretpelo je dramatične promene tokom poslednjih godina. Značajan korak napred napravljen je i u okviru Evropske unije i u okviru Saveta Evrope. O tome kako izgledaju ti najviši evropski standardi, razgovaramo sa dr Alessandro Simonijem, profesorom uporednog prava na Univerzitetu u Firenci i članom grupe nezavisnih pravnih stručnjaka

u oblasti antidiskriminacionog prava, koju je ustanovila Evropska komisija.

Što se tiče Evropske unije, Amsterdamskim ugovorom 1997. izmenjen je Rimski ugovor, uključujući tako i pravila o zabrani diskriminacije u glavne osnivačke principe Unije i dajući pravni osnov za pokretanje pravnih mehanizama zaštite od diskriminacije ne samo na osnovu pola, već i rasnog ili etničkog porekla, veroispovesti ili uverenja, invalidnosti, godina starosti i seksualnog opredeljenja. Na osnovu novog člana 13. Rimskog ugovora, tokom 2000. godine donete su dve značajne

direktive EU. Jedna, poznata i kao "Rasna direktiva", odnosi se na rasnu i etničku diskriminaciju u velikom broju oblasti, uključujući i pristup poslu, uslove rada, zaradu, obrazovanje i pristup robama i uslugama, posebno u pogledu stanovanja, kao i socijalnog osiguranja. Sa druge strane, doneta je tzv. "Okvirna direktiva o zapošljavanju" koja se odnosi na diskriminaciju na osnovu veroispovesti ili uverenja, seksualne orijentacije, godina i invalidnosti u oblasti zapošljavanja i profesionalne obuke. Ove direktive integrirale su već postojeća pravila EU o rodnoj diskriminaciji, koja prema mnogim aspektima predstavljaju njihov prototip.

Standardi obezbeđeni direktivama uključuju zabranu kako neposredne, tako i posredne diskriminacije, uključujući i uznemiravanje i navođenje na diskriminaciju, kao i zaštitu od viktimizacije za one koji traže zaštitu od diskriminacije ili su spremni da svedoče o korist žrtve, uvođenje adekvatnih sredstava zaštite od akata diskriminacije i ustanovljavanje specijalizovanih tela za borbu protiv diskriminacije.

Da li se i u Savetu Evrope prate ovi najviši standardi?

U okviru Saveta Evrope, član 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima zabranjuje diskriminaciju po velikom broju osnova, ali samo u korišćenju prava i sloboda garantovanih samom Konvencijom. Određeno unapređenje postignuto je 2000. godine usvajanjem novog protokola XII uz Konvenciju koji još nije stupio na snagu i koji sadrži autonomnu zabranu diskriminacije u uživanju prava garantovanih zakonom i diskriminacije od strane organa vlasti.

Dva sistema ne pokrivaju iste oblasti, na primer, neke važne osnove za zabranu diskriminacije – kao što je diskriminacija po osnovu nacionalnosti – koje se pominju u Protokolu, nisu pokrivene direktivama. Međutim, zajedno uzete, oni pružaju visok nivo zaštite od diskriminacije i, u slučaju direktiva, predstavljaju obavezujuća pravila za države članice.

Zašto se kaže da je prihvatanje najviših evropskih standarda u ovoj oblasti i dalje izazov za svako nacionalno zakonodavstvo?

Vrednosti o kojima se radi od ogromne su važnosti i poštovanje novih pravila o zabrani diskriminacije predstavlja značajan test za svaku zemlju koja želi da uskladi svoj pravni sistem sa važećim evropskim standardima. Ključno je imati na umu da prihvatanje evrop-

skih standarda nije samo obaveza, već i prilika za „proveru“ celokupnog pravnog sistema. Stvarno prihvatanje načela jednakog tretmana zahteva reviziju velikog broja propisa, kao i prakse njihove primene. Taj postupak nije lak budući da neki od oblika diskriminacije, npr. diskriminacija po osnovu rase, veroispovesti ili seksualnog opredeljenja, mogu biti duboko ukorenjeni u društvu. Uvođenje novih evropskih standarda se

kazati da je borba protiv diskriminacije sada ozbiljno pitanje u Evropskoj uniji.

Zemlje koje teže uključivanju u evropske integracije, sa druge strane, imaju određenu prednost u zakonodavnoj fazi, budući da mogu koristiti iskustva država članica EU koje su prenele direktive u svoje zakonodavstvo ili, u određenim slučajevima, razvile najbolju praksu čak i pre nego što su one stupile na snagu. Iako su direktive veoma detaljne,

Konvencija Ujedinjenih nacija

U Njujorku je od 23. avgusta do 4. septembra održano zasedanje ad hoc Komiteta Ujedinjenih nacija za razmatranje Predloga nacrta nove konvencije o zaštiti i promovisanju prava i dostojanstva osoba sa invaliditetom. Zamolili smo mr Damjana Tatića, eksperta Srbije i Crne Gore u Radnoj grupi za izradu nacrta konvencije i člana delegacije Srbije i Crne Gore u ad hoc Komitetu, za objašnjenje o sadržaju buduće konvencije i načinu na koji će biti doneta.

Već godinama osobe sa invaliditetom zalažu se za usvajanje pravno obavezujuće međunarodne konvencije koja bi sprečila diskriminaciju ovih osoba i osigurala da one u potpunosti uživaju sva ljudska prava i slobode garantovane međunarodnim pravom. Zato je Generalna skupština UN u decembru 2001. godine na inicijativu Meksika usvojila Rezoluciju 56/168, kojom je formiran ad hoc Komitet za razmatranje Predloga nacrta konvencije o zaštiti i promovisanju prava i dostojanstva osoba sa invaliditetom.

Koji je cilj koji se donošenjem konvencije želi postići?

Konvencija se zasniva na načelima dostojanstva i autonomije osoba sa invaliditetom, nediskriminacije, punog učešća osoba sa invaliditetom u svim sferama društvenog života na ravnopravnim osnovama sa ostalim građanima, poštovanja invalidnosti kao dela ljudske raznovrsnosti i pružanju jednakih mogućnosti osobama sa invaliditetom.

Koje bi obaveze po konvenciji imale države potpisnice?

Radi ostvarivanja prava osoba sa invaliditetom garantovanih konvencijom, države potpisnice trebalo bi da u svoje ustavne akte unesu odredbe o zabrani diskriminacije po osnovu invalidnosti, što je Srbija i Crna Gora već učinila stavom 3. člana 3. Povelje o manjinskim i ljudskim pravima. Neophodno je i preduzimanje odgovarajućih zakonodavnih i administrativnih mera za sprovođenje konvencije, između ostalog i izmena zakona i drugih propisa kako bi se sankcionisala diskriminacija osoba sa invaliditetom. Srbija će biti na dobrom putu da ispuni ove zahteve ako Narodna skupština usvoji Predlog zakona protiv diskriminacije osoba sa invaliditetom.

pokazalo bolnim i u zemljama koje imaju čvrsto ustanovljenu tradiciju vladavine prava i pravila o jednakosti u okviru svojih ustavnih akata. Često se moglo primetiti da su ove odredbe bile „uspavane“, da se nisu primenjivale, kao što se i sudski sporovi koji se tiču zabrane diskriminacije nisu vodili uprkos jasnom postojanju očiglednih primera diskriminacije u praksi. Celokupan proces je toliko složen da je neophodno usvojiti adekvatne propise što pre, budući da se njihova puna primena ne može očekivati odmah po usvajanju.

Kako su se do sada ponašale države članice EU, da li su sve one do sada implementirale najviše standarde u svoja nacionalna zakonodavstva?

Rokovi za uvođenje dve pomenute direktive već su istekli i Evropska komisija je nedavno odlučila da izvede pred Sud pravde pet država članica koje nisu usvojile neophodne mere na nacionalnom nivou, kako bi ih uvele i ažurirale svoje zakonodavstvo, tako da ono bude u skladu sa Direktivom o rasnoj jednakosti. Ovi postupci će po-

one ostavljaju dovoljno prostora nacionalnom zakonodavstvu da propise prilagodi domaćem kontekstu. Iako neke evropske države nisu uradile ništa drugo do prepisale direktive u domaće zakone, kreativniji zakonodavci iskoristili su priliku da uvedu instrumente koji su se pokazali efikasnijim od onih iz direktiva - u zemljama kao što su Holandija i Ujedinjeno Kraljevstvo, mogu se primetiti zanimljiva iskustva u pogledu specijalizovanih tela za borbu protiv diskriminacije, koja se mogu dobro integrirati u pravila o radu redovnih sudova. Upređni analiza, stoga, može pružiti inspiraciju i podršku zakonodavcima.

ZAHVALNOST

Objavlivanje dodatka Danas PRAVOplus posvećenog diskriminaciji, ne bi bilo moguće bez velikušne pomoći Švedskog helsinškog komiteta za ljudska prava i Fonda za otvoreno društvo. Redakcija dodatka se srdačno zahvaljuje.

Diskriminacija je danas ozbiljno pitanje u EU: Alessandro Simoni



Položaj Roma u Evropi od pada Berlinskog zida

Kada se govori o uporednopravnim iskustvima savremenog diskriminatorskog ponašanja, neizostavno se nameće primer diskriminacije Roma prema kojima se u "Evropi - kolevci civilizacije" postupa na gotovo uniforman način, kako u najrazvijenijim zemljama, tako i u zemljama u tranziciji. Prema saznanjima Evropskog centra za prava Roma iz Budimpešte, tokom rata u Bosni i Hercegovini, pre svega u istočnoj Bosni 1992, mnogi Romi bili su izloženi napadima od strane srpskih oružanih formacija. Za vreme NATO bombardovanja 1999, tačnije nakon povlačenja jugoslovenskih snaga sa teritorije Kosova, veliki broj Roma još jednom je suočen sa prognoima, ovoga puta od strane albanskih ekstremista. Brojni kosovski Romi danas žive u Srbiji i Crnoj Gori, uglavnom u izuzetno teškim uslovima i bez realnih mogućnosti za povratak na Kosovo. Prema podacima UNHCR-a, 2000. je u Srbiji bilo 19.551 Roma raseljenih sa Kosova, dok je broj ovih lica u Crnoj Gori 2002. bio 6.492. Smatra se da bi stvaran broj Roma raseljenih sa Kosova koji trenutno žive u Srbiji i Crnoj Gori mogao biti i znatno veći, s obzirom na to da je mnogo onih koji značajno nisu nigde registrovani - pojedine nevladine organizacije govore o ukupnom broju od oko 80.000 ljudi.

Klod Kan, programski direktor Evropskog centra za prava Roma, ističe da se na taj način područje bivše SFRJ idealno uklopilo u evropsku dimenziju diskriminacije Roma.

Od pada Berlinskog zida, Romi širom Centralne, Istočne i Jugoistočne Evrope glavna su meta ekstremnih grupa i pojedina, kao i najčešće žrtve rasističkog nasilja. Neposredno nakon pada komunističke diktature u Rumuniji, a posebno od 1990. do 1993, više od trideset romskih seoskih naselja uništeno je od strane agresivnih pripadnika neromska stanovništva. Sličnih dešavanja bilo je i u Bugarskoj, Češkoj, Mađarskoj, Poljskoj, Slovačkoj, Ukrajini, te Srbiji i Crnoj Gori. Osim toga, u ovom periodu, Romi sve češće postaju i žrtve brojnih rasističkih pokreta kao što su "Skinheds". Ovakvi napadi zabeleženi su u Bugarskoj, Češkoj, Hrvatskoj, Slovačkoj, Mađarskoj, Poljskoj, ali i u Srbiji. Konačno, Romi su često izloženi i policijskoj represiji, neretko i sa fatalnim posledicama. Tokom poslednjih petnaestak godina, ovakvih incidenata bilo je u Bugarskoj, Češkoj, Francuskoj, Grčkoj, Mađarskoj, Italiji, Makedoniji, Poljskoj, Rumuniji, Moldaviji, Rusiji, Slovačkoj, Ukrajini, Turskoj i Srbiji i Crnoj Gori, objašnjava Klod Kan.

Prema rečima Branimira Pleše, pravnog direktora Evropskog centra za prava Roma, Romi su žrtve duboko ukorenjenih predrasuda, kao i svakovrsne diskriminacije širom Evrope.

U većini obrazovnih sistema zemalja Centralne, Istočne i Jugoistočne Evrope, postoji de facto segregacija romskih učenika. U pojedinim državama, romska deca su nesrazmerno zastupljena u specijalnim školama za decu zaostalu u razvoju, iako im po njihovim ličnim svojstvima tamo očigledno nije mesto. U Rumuniji, pri tom, mnoga romska deca uopšte i ne pohađaju nastavu. U Češkoj se, iako nezaposlenost od 1989. uglavnom ne premašuje pet odsto, procenjuje da je 70 do 80 odsto svih Roma i dalje bez zaposlenja, s tim da je taj procenat još izraženiji u pojedinim delovima ove zemlje. U tom smislu, situacija je slična i u Mađarskoj, ali i u Slovačkoj, kao uostalom i u većini drugih država u regionu. Romi su takođe česte žrtve diskriminacije u pristupu javnim mestima, kao što su bazeni, restorani, kafiči i diskoteke, ali i diskriminacije prilikom ostvarivanja svojih prava na različita socijalna primanja i zdravstvenu zaštitu, kao i prava iz oblasti stanovanja.

Uprkos postojanju brojnih međunarodnih standarda koji obavezuju države na usvajanje sveobuhvatnih zakonskih propisa protiv diskriminacije po osnovu rasne i etničke pripadnosti, u najvećem broju evropskih zemalja ova obaveza je ozbiljno shvaćena tek u poslednjih nekoliko godina, s tim da će proces odgovarajuće izmene društvene svesti kao i neophodnog unapređenja pravne kulture svakako još potrajati. Konačno, i u državama Zapadne Evrope, vlasti, uz različita obrazloženja, sve češće deportuju Rome u "zemlje njihovog porekla", odnosno u Centralnu, Istočnu ili Jugoistočnu Evropu, bez obzira na to što su ovakvi postupci u velikom broju slučajeva u suprotnosti sa relevantnim međunarodnim standardima. Dugi, naravno, od posebnog značaja u slučaju onih romskih porodica koje su, pre deportacije, u Zapadnoj Evropi već provela dugo ni godina i za to vreme sa uspehom započele ili čak i okončale, mukotran proces integracije u svoje novo okruženje, zaključuje Branimir Pleša.